

5. Coed Yw a Choed Feteran Eraill

Mae'r daflen hon yn egluro pwysigrwydd coed yw, ein partneriaeth ni i'w hybu a'r canllawiau ar sut mae rheoli yw hynafol a choed feteran eraill.

RHYWOGAETH BWYSIG

'A small country full of ancient yew trees, such as Britain, is becoming a true Noah's Ark. Such tree stands are becoming (if they have not always been) far more significant than local or regional places of interest, and should be – as the equivalent of architectural World Heritage Sites – legally protected as Green Monuments.'

Fred Hageneder – Yew: A History

Yn fyd-eang, mae coed yw feteran a hynafol o dan fygythiad. Ar lwyfan y byd, y lloches mwyaf arwyddocaol i'r coed hyn yw mynwentydd Cymru a Lloegr, ble mae tua thri chwarter yw hynaf Prydain i'w canfod (tua 800 ohonyn nhw). Mae'r yw hynafol yma'n un o nodweddion mwyaf arbennig tirlun Prydain.

Mae'r ywen yn rhywogaeth bwysig iawn i Gofalu am Erw Duw. Rydym yn gweithio gyda'r Mudiad Cadwraeth a'r Grŵp Yw Hynafol i annog gwerthfawrogi'r coed rhyfeddol hyn ac i hybu rheolaeth dda.

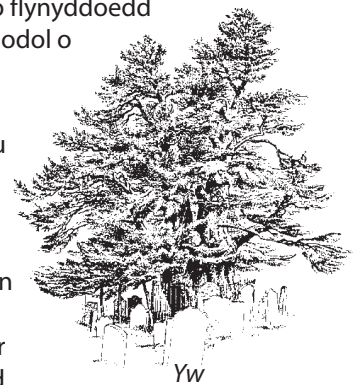
ADNABOD EICH COEDEN YWEN

Mae llawer iawn o drafod ynghylch pam fod cymaint ohonynt i'w gweld mewn mynwentydd. Gwenwynig i anifeiliaid? Addurn i'w groesawu yng nghanol y gaeaf ac ar Sul y Palmwydd? I'r Celtiaid, roedd yw yn goed sanctaidd ac yn symbol o fyw am byth. Credir fod llawer o safleoedd ble'r oedd y coed hyn yn bodoli cyn yr eglwys Gristnogol.

- Yr ywen gyffredin, *Taxus baccata*, yw'r un a welir amlaf, gyda mwy o'r ywen Wyddelig, *Taxus baccata* 'fastigiata', yn cael ei phlannu'n ddiweddar.
- Mae coed yw'n tueddu i dyfu ar siâp coeden 'arferol' nes eu bod yn tua 600 mlwydd oed. Bryd hynny maent yn troi'n geubren yn aml ac yn twchu o amgylch y bôn a'r boncyff mewn ffordd anwastad, gnotiog.
- Bydd y canghennau sy'n plygu neu'n torri'n rhannol ac yna'n gwro at y ddaear yn gwreiddio ac yn gweithredu i sefydlogi'r goeden. Hefyd gall canghennau anfon 'gwreiddiau o'r awyr' i'r ddaear, gan wreiddio neu uno â'r prif foncyff. Mae'r adfywio yma, ac yna twf newydd, ifanc, yn galluogi i'r goeden

ywen fyw am byth fwy neu lai. Mae hefyd yn golygu ei bod yn anodd mesur ei hoedran yn fanwl gywir.

- Mae arbenigwyr yn amcangyfrif oedran yr yw mewn ffyrdd amrywiol, gan gynnwys archwilio hen fapiau, edrych ar gofnodion coed, mesur cylchfesur y goeden ac edrych ar ffurf y twf. Credir fod llawer o goed yw ymhell dros 2000 o flynyddoedd oed ac nid oes neb yn ymwybodol o gyfyngiad oedran iddynt.
- Mae pren yr ywen yn hynod gryf ac mae'r coed yma'n gallu gwrthsefyll afiechydon, gan ychwanegu at eu hirhoedledd.
- Mae darnau helaeth o'r goeden ywen yn wenwynig. Er hynny, nid yw cnawd coch neu 'aril' yr aeron yn wenwynig ac, os nad yw'r hadau'n cael eu gwasgu, gall rhai anifeiliaid fwyta a threulio'r aeron heb gael unrhyw niwed.
- Mae gan risgl a dail yr ywen ddefnyddiau meddyginaethol ar hyn o bryd ac mae alcaloid a dynnir o'r ywen, sef Tacsol, yn cael ei ddefnyddio i drin canser.
- Gwelir blodau gwrywaidd a benywaidd ar goed ar wahân (deuoecaidd) i sicrhau'r cyfleoedd ffrwythloni gorau posib.

HELPU COED YW

Peidiwch byth â chymryd yn ganiataol bod ywen yn marw neu wedi marw. Mae llawer ohonynt yn gallu cario llawer o bren marw, edrych yn 'flêr' neu fod â nodwyddau sydd wedi colli'u lliw, ond byddant yn adfer ac yn adfywio yn y diwedd.

- Os yw coeden ywen wedi cael ei thrimio'n rheolaidd yna gallwch ddal ati i wneud hynny ond PEIDIWCH â dechrau brigdorri, trimio na barbio yw os nad yw wedi bod yn arfer gennych. Gadael llonydd i goed yw ydi'r dull gorau o'u rheoli oni bai fod arbenigwr coed yn dweud fel arall.
- Os yw'r canghennau'n dymchwel, cofiwch eu bod yn gallu gwreiddio ac adfywio. Os ydynt yn achosi problem ac os na ellir gadael iddynt ddymchwel, yna defnyddiwch rywbeth i'w dal i fyny. Peidiwch â'u brigdorri. Bydd contractwr neu dyfwr coed da'n gallu helpu a chynghori.
- Gall eiddew dagu'r corun, gan ychwanegu pwysau a chau golau allan. Gall hefyd guddio diffygion coed ac

5. Coed Yw a Choed Feteran Eraill

mae adnabod y rhain yn bwysig wrth asesu coed. Er bod gan eiddew fanteision i fywyd gwyllt (edrychwch ar daflen A8, Creu Dôl o Flodau Gwyllt a Helpu Bywyd Gwyllt), dylid ei dynnu oddi ar goed yw! Gwnewch y gwaith hwn yn ofalus gyda chelfi llaw rhag difrodi'r goeden, gan ddefnyddio contractwr coed os oes angen dringo. D.S. efallai fod ystlumod ac adar yn nythu mewn yw, yn enwedig y rhai gyda gorchudd trwchus o eiddew, edrychwch ar daflen B5, Ystlumod yn y Clochdy, cyn gwneud unrhyw beth a all darfu arnynt.

Ywen

- Cadwch y ddaear o dan goeden ywen yn glir, gan dynnu unrhyw reiliau, pentyrrau o laswellt wedi'i dorri, a llwyni fel celyn, ysgaw neu gyll. Un o'r pethau gorau y gallwch chi ei wneud yw rhoi tomwellt o dan goed yw. Defnyddiwch domwellt naddion coed neu ddail a'i daenu i led y canopi. Gwnewch yn siŵr nad yw'r tomwellt yn cyffwrdd y boncyff fodd bynnag. Gall y tomwellt fod ychydig fodfeddi o drwch a dylid ei newid bob blwyddyn neu ddwy. Peidiwch byth â llenwi ceubren ywen hynafol gyda sbwriel a glaswellt wedi'i dorri, na'i ddefnyddio fel man storio.
- Dywedwch wrth bobl pa mor rhyfeddol yw'r ywen fel coeden! DS Os oes gennych chi ywen enwog gyda llawer o ymwelwyr, ceisiwch eu hatal rhag cywasgu'r pridd o dan y canopi.

COED FETERAN ERAILL

Mae rhywogaethau eraill o goed feteran i'w canfod mewn safleoedd claddu yn aml. Er na fydd y rhain cyn hyned â'r yw hynaf, efallai eu bod yn gannoedd ar flynyddoedd oed ac yn esiamplau rhyfeddol o goed eu hunain. Maent yn debygol o fod ag ystod eang o blanhigion eraill, a chennau, adar ac anifeiliaid eraill yn byw ynddynt neu arnynt.

Gall coed feteran gynnwys:

Ywen Goesynnog

Pren marw yng nghorun y goeden a thyllau, rhisgl yn plicio a chilfachau sy'n cynnwys ffyngau, chwilod, ystlumod ac adar amrywiol.

Epiffytau'n tyfu arnynt – dyma blanhigion fel rhedyn, mwsoglau a chennau sy'n tyfu ar y goeden heb unrhyw gyswllt â'r ddaear.

Y boncyff yn troi'n geubren i wneud silindr. Fel yw, mae llawer o rywogaethau eraill o goed yn troi'n geubren wrth dyfu'n hynafol. Dyma broses naturiol ac nid yw'n gwanio'r goeden. Yn wir, gall ei chryfhau; mae silindr yn siâp cryf.

Does dim un o'r nodweddion hyn yn broblem; maent yn rhan o'r broses heneiddio naturiol ac maent yn ychwanegu cymeriad a diddordeb at y goeden.

Os oes gennych chi goed feteran yn eich safle claddu yna gweithiwch yn agos gyda'ch contractwr coed neu'r tyfwr coed.

Pren marw

Mae pren marw mewn coeden yn gynefin i fywyd gwyllt rhagorol. Mae infertebrata'n byw mewn pren marw neu arno, a hefyd ffyngau a chreaduriaid mwy gweladwy fel cnocell y coed. Efallai fod ardaloedd ar eich safle ble mae pren marw mewn coeden yn eithaf derbynol ac mewn ardaloedd eraill gall fod yn beryglus fel uwch ben llwybr.

Ystyriwch bren marw yn ofalus, gan ofyn am gyngor gan contractwr coed neu dyfwr coed. Ni ddylid cael gwared arno oni bai fod angen o safbwynt diogelwch.

Os cewch broblemau gyda choeden - efallai fod arwyddion o straen neu afiechyd - nid yw'n golygu bod rhaid torri'r goeden. Gall tyfwr neu gontractwr coed da eich cynghori chi a dylid edrych ar bob opsiwn arall cyn penderfynu torri coeden. Efallai bydd posib tynnu'r darnau marw, neu leihau maint y corun, (edrychwch ar daflen A6 Rheolaeth Ymarferol ar Goed a Llwyni).

Cysylltiadau defnyddiol

Fforwm Coed Hynafol, www.ancient-tree-forum.org.uk
Grŵp Yw Hynafol, www.ancient-yew.org
Cymdeithas Coedyddiaeth, www.trees.org.uk
Gofalu am Erw Duw, www.caringforgodsacre.org.uk
Mudiad Cadwraeth, www.conservationfoundation.co.uk
Swyddogion Coed yr Awdurdod Lleol
Y Cyngor Coed, www.treecouncil.org.uk
Ymddiriedolaeth y Coetiroedd, www.woodlandtrust.org.uk

Darllen Defnyddiol

Veteran Trees – A Guide to Good Management
Yew: A History – Fred Hagender

Gwernen